

ІНКЛЮЗІЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ: СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ, ІНТЕГРАЦІЇ ТА ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mail: iryna.sopilko@npp.edu.kai.ua

Метою наукової статті є узагальнення результатів експертної зустрічі у Національному університеті оборони України з результатами досліджень щодо інклюзії та реабілітації військових, а також розробка пропозицій щодо створення єдиного підходу для відновлення, інтеграції та підтримки ветеранів. Це включає визначення основних напрямів реабілітаційних програм, удосконалення механізмів соціальної адаптації та створення умов для ефективної інтеграції військових у мирне життя. Враховуючи специфіку цієї проблеми, в статті розглянуто також роль державних і неурядових організацій у підтримці ветеранів, а також важливість міжнародного досвіду для вдосконалення національних програм. **Методи:** для досягнення поставленої мети використовувалися загальні та спеціальні наукові методи, зокрема: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування та порівняння. Ці методи дозволили зібрати різноманітні підходи до реабілітації ветеранів та розробити пропозиції щодо вдосконалення існуючих практик.

Результати: аналіз показав, що інклюзія та реабілітація військових мають комплексний характер, включаючи медичну, психологічну та соціальну підтримку. Розроблені пропозиції сприяють покращенню інтеграції ветеранів через професійну перепідготовку, соціалізацію та доступ до соціальних послуг. Також акцентовано увагу на необхідності створення єдиної реабілітаційної системи, яка поєднує медичні та соціальні аспекти, і на важливості інтеграції міжнародного досвіду для забезпечення ефективної підтримки ветеранів. Важливою складовою є підвищення обізнаності суспільства щодо проблем ветеранів та зменшення стигматизації, з якою вони стикаються після повернення до мирного життя. **Обговорення:** при аналізі результатів реабілітаційних програм для ветеранів варто звернути увагу на необхідність конкретизації тематики реабілітації та соціальної інтеграції, а також на узгодження різних підходів між державними та неурядовими організаціями. Важливим є створення координаційних механізмів для інтеграції різних видів допомоги ветеранам, щоб забезпечити їх повноцінну адаптацію до цивільного життя. Крім того, необхідно враховувати специфіку кожного ветерана та індивідуальні потреби, що можуть варіюватися в залежності від отриманих травм, професійної підготовки та соціального оточення.

Ключові слова: інклюзія; реабілітація військових; соціальна адаптація; ветерани; реабілітаційні програми; інтеграція ветеранів; міжнародний досвід; соціальна підтримка; медичне відновлення; психологічна підтримка.

Постановка проблеми та її актуальність.

Інклюзія та реабілітація військових – важлива складова соціальної політики, що стосується підтримки ветеранів, які повертаються до мирного життя після служби. Створення єдиного підходу до відновлення, інтеграції та підтримки цих осіб є надзвичайно актуальним в умовах сучасних викликів, зокрема в Україні, де ветерани військових конфліктів часто стикаються з численними труднощами у процесі адаптації до цивільного життя. Військові травми, як фізичні, так і психічні, а також соціальна ізоляція є серйозними бар'єрами для повноцінного соціального відновлення.

Одним із ключових аспектів є відсутність цілісної системи, яка б поєднувала медичну, психологічну та соціальну реабілітацію ветеранів, а також інтеграцію їх в суспільство через освіту та працевлаштування. Це питання є не лише соціальним, а й правовим, оскільки від ефективності державних програм залежить не тільки фізичне та психологічне відновлення ветеранів, але й їх право на гідне життя після повернення з війни.

Тема інклюзії та реабілітації військових стає особливо актуальною на тлі зростання чисельності ветеранів, що потребують допомоги. Вона потребує всебічного аналізу та обговорення з точки зору правової науки, соціальної політики та психології. Підвищення обізнаності про проблеми ветеранів, створення більш інклюзивних умов для їх реабілітації та інтеграції є необхідними кроками для побудови справедливого і гуманного суспільства.

Актуальність проблеми також зростає через необхідність інтеграції міжнародного досвіду, що дозволяє створити ефективніші механізми підтримки ветеранів. Розвиток програм реабілітації військових потребує не лише державних зусиль, але й активної співпраці з неурядовими організаціями, а також з міжнародними організаціями, що мають досвід роботи з ветеранами та постраждалими від бойових дій. Це дозволяє розробити науково обґрунтовані та практично застосовні моделі, які будуть сприяти ефективному відновленню та соціальній інтеграції ветеранів в суспільство.

З огляду на сучасні умови та виклики, важливо, щоб інклюзія та реабілітація військових стали пріоритетними напрямками наукових досліджень та державної політики, що дозволить не тільки допомогти ветеранам, а й забезпечити загальне покращення соціальної та правової ситуації в країні.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженню даної теми присвячені роботи В. Волошина, Н. Павлик, Р. Підлестейчука, С. Сиротюка, І. Сопілко, Б. Тичної, С. Трачука, В. Хмари, І. Шапошникової та ін.

Метою цієї наукової статті є узагальнення результатів наукових дискусій, проведених Національним університетом оборони України спільно з громадською організацією «Жінки за зміни» щодо створення єдиного інтегрованого підходу до реабілітації військових, який забезпечить ефективне відновлення і соціальну адаптацію ветеранів, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення формату наукових заходів, конкретизації тематики та розширення міжнародної співпраці з іноземними навчальними закладами та експертами у сфері реабілітації і соціальної інтеграції військових.

Виклад основного матеріалу дослідження. 16 січня 2025 року у стінах Національного університету оборони України відбулася експертна зустріч на тему «Інклюзія та реабілітація військових: створення єдиного підходу для відновлення, інтеграції та підтримки ветеранів». Ця подія стала майданчиком для обговорення сучасних викликів та розробки нових підходів до реабілітації військовослужбовців і ветеранів, які постраждали внаслідок військових дій. Захід об'єднав представників Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Командування медичних сил, провідних фахівців у сфері реабілітації, науковців, громадських діячів і представників громадських організацій.

У межах проведення експертної зустрічі, присвяченої проблематиці розвитку системи медичної, соціальної та фізкультурно-спортивної реабілітації у Збройних Силах України, вступним словом до учасників заходу звернувся генерал-полковник, начальник Націо-

нального університету оборони України імені Івана Черняхівського Михайло Коваль.

У своїй промові він окреслив правовий, безпековий та морально-суспільний виміри сучасного становища української держави, наголосивши на особливій важливості наукової та практичної співпраці у сфері забезпечення національної оборони в умовах збройної агресії російської федерації. Було підкреслено, що захід проводиться у період масштабних загроз національній безпеці України, що характеризується систематичними ракетними ударами, які несуть безпосередню небезпеку життю та здоров'ю громадян.

Водночас, як було зазначено у виступі, навіть за умов воєнного стану держава не припиняє здійснення управлінських, освітніх, наукових та професійних функцій, реалізуючи основоположні принципи правової держави, сталості публічної влади та верховенства права. Особливу увагу було приділено ролі людського капіталу – зусиллям військовослужбовців, науковців, фахівців у галузі охорони здоров'я та соціальної реабілітації – як критично важливому чиннику спротиву, відновлення та розвитку.

Генерал-полковник акцентував, що кожен учасник суспільного життя, незалежно від професійної чи посадової приналежності, робить свій внесок у спільну справу захисту суверенітету, територіальної цілісності та демократичних цінностей української держави. Зокрема, завдяки героїзму та незламності українських воїнів на передовій стало можливим проведення подібних науково-практичних заходів, які мають не лише пізнавальну, а й правозастосовну значущість. Було наголошено на потребі міждисциплінарного підходу, що охоплює правовий, соціальний та медичний аспекти реінтеграції військовослужбовців, постраждалих внаслідок бойових дій.

Під час заходу учасники мали змогу заслухати виступи президента ГО «Жінки за зміни» Ірини Сопілко та провідних експертів, які поділилися своїм досвідом, напрацюваннями та рекомендаціями у сфері реабілітації військовослужбовців, ветеранів війни та осіб, які зазнали травматичного впливу подій війни.

Розуміння соціальної реабілітації як багатовимірного комплексного процесу, що охоплює фізичне, психічне та соціальне відновлення особи, є ключовим елементом у формуванні ефективних державних політик і програм реінтеграції в умовах постконфліктного суспільства. У науковому дискурсі це питання активно розробляється зарубіжними та українськими дослідниками, зокрема К. Thoradeniya [1], І. Шапошникова [2], Н. Семенова [3], С. Трачук [4] та іншими.

Зокрема, у працях К. Thoradeniya акцентовано на важливості психосоціальної реабілітації, як необхідної складової загального процесу відновлення, що вимагає індивідуалізованого підходу до лікування та соціального супроводу осіб, які зазнали психологічних травм унаслідок воєнних дій. Авторка звертає увагу на те, що війна має глибокі наслідки для психічного здоров'я, зокрема викликає посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресивні стани, підвищену тривожність (анксіозність) та інші психічні розлади, які істотно впливають як на учасників бойових дій, так і на цивільне населення.

На важливості інтегрованого підходу до реабілітації військовослужбовців, що базується на принципах комплексності, інклюзивності, індивідуалізації, міжвідомчої координації та врахування міжнародного досвіду, акцентувала увагу у своєму виступі президент громадської організації «Жінки за зміни» Ірина Сопілко. За її словами, наслідки військових дій істотно впливають не лише на фізичне та психічне здоров'я військовослужбовців, але й на їхнє соціальне становище, ускладнюючи процес повернення до мирного життя. Відтак, ефективна система реабілітації має виходити за межі медичних інтервенцій, охоплюючи також аспекти соціальної інтеграції, професійної адаптації та правового супроводу, що є ключовими для забезпечення стійкої післявоєнної реінтеграції.

У цьому контексті важливим є врахування специфічних потреб військовослужбовців, схильних до адиктивної поведінки, що вимагає цілісного міждисциплінарного підходу. Зокрема, С. Базарний визначає соціальну реабілітацію учасників бойових дій як сукупність заходів,

спрямованих на формування та підтримання сприятливих умов для успішної інтеграції військовослужбовця у суспільне життя, а також на відновлення його здатності до самостійного функціонування в соціальному, родинному та побутовому середовищі [5]. У свою чергу, Ю.С. Сергеева [6] наголошує на важливості активізації механізмів соціальної підтримки на рівні територіальних громад як необхідної складової процесу децентралізації. Розширення спектру соціальних послуг на місцевому рівні дозволяє не лише наблизити підтримку до отримувача, але й забезпечити узгодженість між цілями розвитку громад та потребами вразливих категорій населення, у тому числі військово-службовців, ветеранів і членів їхніх сімей.

Особливої уваги було приділено інклюзивному підходу як основі сучасної моделі реабілітаційної політики. У цьому контексті інклюзія розглядається не лише як забезпечення рівного доступу до послуг, а як створення сприятливого середовища, що підтримує активну участь ветеранів у всіх сферах суспільного життя – від освіти й працевлаштування до культурного й політичного залучення. Такий підхід дозволяє забезпечити реальну, а не лише формальну рівність прав та можливостей.

Важливим аспектом є імплементація найкращих практик країн з розвиненою системою підтримки ветеранів. Наприклад, у США Міністерство у справах ветеранів (U.S. Department of Veterans Affairs) забезпечує широкий спектр послуг, включаючи лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР), фізичну реабілітацію, професійну перепідготовку та допомогу в отриманні житла. Також застосовуються інноваційні методики, як-от телемедицина та технології віртуальної реальності.

Ізраїльський досвід, зокрема діяльність Центру травми та стійкості NATAL, демонструє ефективність комплексних програм психосоціальної підтримки, які поєднують індивідуальні та групові терапевтичні інтервенції, роботу з родинами ветеранів, а також правовий та інформаційний супровід. Імплементація подібних практик дозволяє значно підвищити ефективність національних реабілітаційних програм [7].

У вітчизняному контексті прикладом ефективного застосування фізичної реабілітації як складової національної моделі є авторська програма «Вільні хвили», реалізована за ініціативою чемпіона Світу та Європи з плавання Дениса Силантьєва. В рамках цієї ініціативи фізичні вправи у водному середовищі використовуються не лише для покращення фізичного стану ветеранів, але й для психоемоційної стабілізації, соціальної інтеграції та формування впевненості в собі. Як засвідчують результати реалізації програми, спостерігається зменшення симптомів ПТСР, покращення моторики та зростання рівня громадської активності ветеранів.

Водночас члени експертної зустрічі звернули увагу на проблеми правового характеру, що перешкоджають належній реалізації реабілітаційних заходів. Серед таких було названо: обмежене фінансування, яке унеможливорює сталу реалізацію програм підтримки; відсутність єдиного координаційного органу, що має централізувати управління у сфері реабілітації; низький рівень обізнаності ветеранів про їхні права та існуючі програми допомоги; недосконалість чинної нормативно-правової бази, яка не завжди відповідає реаліям воєнного часу та потребам цільової аудиторії.

Особливої актуальності набуває формування ефективної, системно вибудованої моделі медичної та соціальної реабілітації військовослужбовців, що має розглядатися як складова частина державної політики у сферах національної безпеки, охорони здоров'я та соціального захисту. Як зазначив начальник військово-медичного клінічного реабілітаційного центру, полковник медичної служби Андрій Кіх, система медичної реабілітації у Збройних Силах України ґрунтується на інтеграції поетапного, комплексного та індивідуалізованого підходів до відновлення фізичного, психологічного та соціального стану військовослужбовців, які зазнали поранень або перенесли захворювання під час виконання бойових завдань.

Зазначена система охоплює повний цикл заходів: від надання першої медичної допомоги на етапі евакуації до подальшого стаціонарного лікування у військових шпиталях та спеціалізованих клініках, а також реабілітації у профіль-

них центрах. У межах комплексного підходу використовуються фізіотерапевтичні методи, лікувальна фізкультура, мануальна терапія, психотерапевтична підтримка, а також сучасні технології протезування та ортопедії. Індивідуалізація процесу забезпечується шляхом розроблення персоніфікованих програм реабілітації з урахуванням характеру поранень, функціонального стану та психологічного портрета пацієнта. Особливої уваги вимагає питання посттравматичного стресового розладу, подолання якого здійснюється за участі професійних психотерапевтів із застосуванням сучасних міжнародних протоколів та методик. Уряд України активно впроваджує програми підтримки для учасників бойових дій з метою сприяння їхній успішній інтеграції в суспільне життя. Наразі по всій країні створено значну кількість центрів та груп, які надають безоплатні послуги з соціальної реабілітації ветеранів [8].

Іншим важливим елементом ефективної реабілітації є високотехнологічне протезування, що інтегрується у систему медичного відновлення осіб з ампутаціями. Зокрема, засновник та керівник протезного центру «Сміливий крок» Костянтин Милиця, акцентував увагу на необхідності використання інноваційних підходів у сфері біоінженерії та роботизованих систем протезування. Практичний досвід цього центру доводить, що якісне протезування є запорукою не лише фізичного, а й соціального відновлення осіб, які зазнали інвалідизації внаслідок бойових дій. Успішна реінтеграція пацієнтів у трудове середовище та громадське життя підтверджує високий потенціал таких установ у структурі національної системи підтримки ветеранів.

Виступ начальника управління соціальної роботи Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України Аркадія Степаненка був присвячений аспектам соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин. У своїй доповіді він окреслив завдання соціальної служби як такі, що покликані забезпечити повноцінне функціонування військовослужбовців під час служби та їхню соціальну адаптацію після звільнення. У полі зору – питання житло-

вого забезпечення, правового консультування, психологічної допомоги, а також підтримки родин військовослужбовців, які перебувають у зоні бойових дій або зазнали поранень чи загинули.

У цьому контексті особливої актуальності набуває координація дій між державними органами, медичними установами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами. Соціальна робота в межах Збройних Сил України розглядається не лише як допоміжна функція, а як повноцінний інструмент підтримки морально-психологічної стійкості особового складу та збереження боєздатності армії. Важливим чинником тут є своєчасне впровадження заходів соціального захисту, зокрема надання правової допомоги у реалізації передбачених законодавством статусів і пільг, що має вирішальне значення для стабільного функціонування військового контингенту в умовах тривалих бойових дій.

У свою чергу, реабілітація військовослужбовців після звільнення зі служби потребує комплексного, міждисциплінарного підходу. Комплекс соціально-педагогічних заходів, спрямованих на повернення учасників бойових дій до мирного життя, як зазначають Л. Вікторова та К. Чулкова, охоплює професійну орієнтацію, навчання, перекваліфікацію, підвищення кваліфікації, формування або корекцію навичок конструктивної соціальної поведінки, розвиток внутрішньої мотивації, навичок самовиховання, а також сприяння професійній адаптації та працевлаштуванню. Впровадження таких програм у взаємодії з соціальними службами Збройних Сил та іншими структурами – це запорука ефективного повернення ветеранів до активного суспільного життя [9].

У контексті сучасних викликів, пов'язаних із поверненням військовослужбовців до мирного життя після участі в бойових діях, особливого значення набуває питання якісної реабілітації, зокрема психологічної та фізкультурно-спортивної. Заступник начальника Головного управління психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України Олексій Лесюк окреслив основні напрями діяльності психологічної служби Збройних Сил України у сфері підтрим-

ки ветеранів, серед яких: раннє виявлення та профілактика психологічних травм, психореабілітація після демобілізації, психологічна підтримка членів родин військовослужбовців, а також підготовка висококваліфікованих фахівців-психологів. Завдяки впровадженню індивідуальних програм реабілітації, створенню центрів психологічної підтримки, розробці та реалізації спеціалізованих тренінгових програм досягнуто значних результатів у сфері психосоціального супроводу військових.

Аналіз сучасних наукових джерел, присвячених проблематиці психосоціальної підтримки військовослужбовців (О. Логінова [10]; О. Логінова, О. Рассказова [11]; Ю. Таран [12]), дозволяє конкретизувати змістові напрями соціально-психологічної роботи з цією категорією осіб. Зокрема, важливими складовими є психологічна підтримка у подоланні посттравматичних стресових розладів та інших психоемоційних станів, обумовлених впливом бойового стресу. У цьому контексті діяльність психологічної служби ЗСУ постає як системна й науково обґрунтована, оскільки відповідає ключовим викликам, що постають перед ветеранами в процесі їхньої реабілітації.

Окремого значення набуває робота з військовослужбовцями, які пережили полон, катування, втрату кінцівок, зору чи зазнали важких контузій. Психологічна реабілітація таких осіб потребує індивідуального підходу, багаторівневої підтримки та взаємодії фахівців різного профілю. Саме тому інтеграція психологічної допомоги з фізичною реабілітацією є необхідною умовою для забезпечення повноцінного процесу повернення ветеранів до соціального та професійного життя.

Начальник навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України, полковник Олександр Петрачков наголосив на важливості фізичної реабілітації як складової комплексного відновлення військових. Завдяки впровадженню сучасних спортивно-оздоровчих технологій можливо не лише сприяти поверненню до служби, але й підвищити рівень функціональної підготовленості особового складу. Підготовка фахівців з фізкульту-

турно-спортивної реабілітації в Національному університеті оборони України здійснюється з урахуванням актуальних потреб військових, що дозволяє ефективно працювати навіть із найскладнішими випадками.

Важливою складовою ефективної системи реабілітації є її нормативно-правове забезпечення. Начальник юридичного відділу Національного університету оборони України, полковник Богдана Тична підкреслила, що законодавча підтримка має стати фундаментом реабілітаційної політики. Попри наявність базових нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [13], актуальні обставини вимагають глибокого перегляду та модернізації законодавства. Йдеться про необхідність не лише проголошення прав, а й створення дієвих механізмів їх реалізації. Прикладом законодавчої ініціативи, орієнтованої на практичну реалізацію політики реабілітації, є розроблений курс «Адаптивний тренер-інструктор для військовослужбовців, ветеранів війни, членів сімей зниклих безвісти за особливих обставин, осіб, які перебувають у вимушеній ізоляції, членів їхніх сімей, а також осіб, які зазнали психотравматичних наслідків збройного конфлікту або інших надзвичайних ситуацій», спрямований на підготовку фахівців, здатних працювати з особами, що зазнали психотравмуючих наслідків війни. А також звернула увагу на необхідність адаптації міжнародного досвіду до українських реалій та нормативного регулювання співпраці державних і недержавних структур у цій сфері.

Важливу роль у розбудові комплексної системи підтримки відіграють громадські ініціативи. Керівниця медичного напрямку благодійної організації «КОЛО» Ірина Солошенко поділилася досвідом реалізації медичних програм, спрямованих на допомогу пораненим військовослужбовцям. Діяльність фонду охоплює забезпечення доступу до якісної медичної допомоги, підтримку процесу фізичної та психологічної реабілітації. Завдяки міжнародній співпраці, професійному підходу та сталій організаційній структурі фонд «КОЛО» ефективно доповнює державні програми, надаючи прак-

тичну підтримку військовим у процесі повернення до повноцінного життя.

Оксана Юденко, старший науковий співробітник Науково-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України у своєму науковому виступі представила результати досліджень, спрямованих на вивчення ефективності фізичного виховання військовослужбовців у контексті їх реабілітації та відновлення після бойових поранень і психотравматичних впливів. У межах доповіді було акцентовано увагу на необхідності впровадження багатокомпонентного підходу до процесу реабілітації, що охоплює медичні, психологічні, соціальні та фізичні складові. Підкреслюється, що заняття фізичними вправами відіграють ключову роль у покращенні фізичного стану, підвищенні психоемоційної стійкості, зниженні рівня стресу та сприяють соціальній інтеграції учасників реабілітаційних програм. Особливе значення надається залученню до процесу реабілітації висококваліфікованих спеціалістів: медичних працівників, психологів, соціальних працівників та інструкторів, які володіють знаннями й навичками організації адаптаційних програм для осіб, що зазнали впливу бойових дій. У зв'язку з цим актуалізується питання належної підготовки таких фахівців, яка має здійснюватися на основі сучасних наукових підходів і з урахуванням специфічних потреб цільової аудиторії, включаючи військовослужбовців, ветеранів, осіб, які перебувають у стані соціальної ізоляції, а також членів їхніх родин.

У рамках виступу було презентовано нову програму підвищення кваліфікації «Адаптивний тренер-інструктор для військовослужбовців, ветеранів війни, членів сімей зниклих безвісти за особливих обставин, осіб, які перебувають у вимушеній ізоляції, членів їхніх родин, а також осіб, які зазнали психотравматичних наслідків збройного конфлікту або інших надзвичайних ситуацій». Цей курс орієнтований на підготовку фахівців, здатних реалізовувати фізкультурно-реабілітаційні заходи з урахуванням мульти-

дисциплінарного підходу та індивідуальних потреб учасників програм. Вказана освітня ініціатива відповідає сучасним вимогам до професійної підготовки та сприяє вдосконаленню національної системи реабілітації, забезпечуючи ефективну адаптацію ветеранів до умов мирного життя через фізичну активність і соціальну взаємодію.

У контексті обговорення сучасних підходів до реабілітації військовослужбовців, які зазнали психологічних та фізичних травм внаслідок участі в бойових діях, суттєве місце посіли виступи провідних фахівців Національного університету оборони України.

Наталія Зарецька, старший науковий співробітник Інституту стратегічних комунікацій, психолог, акцентувала увагу на практичних аспектах психологічної підтримки військовослужбовців. У своєму виступі вона підкреслила, що психологічна допомога є не лише бажаною, але й критично необхідною складовою процесу реабілітації військових, які перебували у зоні бойових дій або стали свідками травматичних подій. Ефективна психологічна підтримка, за її словами, відіграє ключову роль у зниженні рівня бойового стресу, профілактиці розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), а також у сприянні соціальній адаптації військовослужбовців до мирного життя.

Особливу увагу було приділено аналізу основних викликів, серед яких - дефіцит фахівців, здатних надавати психологічну допомогу з урахуванням специфіки військового досвіду, а також потреба в оновленні методологічної бази психологічного супроводу. Зарецька наголосила на необхідності інтеграції міжнародного досвіду, розробки сучасних підходів до реабілітації та створення сталої системи психологічної підтримки, орієнтованої на індивідуальні потреби військовослужбовців.

У логічному продовженні цієї проблематики тимчасово виконуючий обов'язки заступника начальника університету, полковник Василь Осьодло у своєму підсумковому виступі акцентував на системному аспекті реабілітаційних заходів. Він підкреслив, що результативність програм з підтримки військовослужбовців можлива лише за умов ефективної міжвідомчої взаємодії.

На його думку, інтеграція зусиль Міністерства оборони, Міністерства охорони здоров'я, соціальних служб, громадських організацій і науково-дослідних установ має забезпечити комплексний підхід до відновлення військових після повернення з фронту. Він також відзначив, що сучасна модель реабілітації повинна включати не тільки медичні заходи, а й психологічну, соціальну та професійну реадaptaцію. Важливою складовою такої моделі є створення єдиного інформаційного простору, що забезпечить обмін даними, досвідом і оперативне реагування на запити ветеранів. Серед перспектив подальшого розвитку системи реабілітації він назвав: поглиблення професійної підготовки спеціалістів, удосконалення інструментарію фізичної та психологічної допомоги, а також впровадження інноваційних програм, спрямованих на інтеграцію ветеранів у цивільне середовище. Це засвідчує важливість комплексного, міждисциплінарного підходу до розв'язання проблеми реабілітації, що передбачає поєднання практичної психології, управлінських рішень та соціальної політики.

Висновки. Психологічна підтримка та реабілітація учасників бойових дій є надзвичайно важливими аспектами їхнього відновлення та адаптації до мирного життя. Успішна реабілітація військовослужбовців потребує комплексного підходу, який включає фізичну, психологічну, соціальну та професійну підтримку. Це має на меті не лише відновлення фізичного та психічного стану ветеранів, але й їхнє повернення до активного і самостійного життя, інтеграцію у соціум та відновлення працездатності.

Розробка єдиного комплексного підходу до реабілітації військових є ключовим фактором ефективного відновлення та інтеграції ветеранів у суспільство. При цьому важливо враховувати індивідуальні потреби кожного ветерана та забезпечити міждисциплінарну взаємодію між державними установами, громадськими організаціями та медичними закладами. Тільки за умови тісної співпраці між різними структурами можливо досягти значних результатів у підтримці військових, зокрема у профілактиці розвитку посттравматичних стресових розладів (ПТСР).

Наукові дослідження повинні сприяти розробці нових теоретичних концепцій та практичних рішень у сфері реабілітації, а також вдосконаленню законодавчих механізмів, що регулюють ці процеси. Важливо також посилювати міжнародну співпрацю у цій сфері, що дозволить обмінюватися досвідом та залучати додаткові ресурси для покращення системи підтримки ветеранів. Інтеграція міжнародного досвіду та наукових досягнень допоможе підвищити ефективність реабілітаційних програм і сприятиме більш швидкому та успішному відновленню учасників бойових дій.

Отже, для подальшого розвитку ефективної системи реабілітації військових необхідно продовжувати удосконалення існуючих підходів, впроваджувати інноваційні практики та забезпечувати їх адаптацію до нових викликів, з якими стикаються ветерани після повернення з фронту.

Література

1. Thoradeniya K. War-affected children and psycho-social rehabilitation. *Sri Lanka Journal of Social Sciences*. 2017. № 40(1). P. 17-30. DOI: <https://doi.org/10.4038/sljss.v40i1.7498>
2. Шапошникова І.В. Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 12. С. 45–58. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02>
3. Семенова Н.М. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців. Кваліфікаційна робота магістра. Криворізький державний педагогічний університет. 2023. 58 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/8315>
4. Трачук С.В., Хмара В.В., Підлетьчук Р.В., Сиротюк С.М. Проблеми реабілітації та відновлення військовослужбовців за особливих умов. *Соціально-психологічні проблеми суспільства*. 2024. № 4(177). С. 34–41.
5. Базарний С.В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 32. С. 152–157.
6. Serhieieva Ya.S. Aspects of the evolution of the concepts of providing social services to the population. *Modern strategies of sustainable development of the state and society in the context of*

global challenges. International scientific conference Wloclawek (Republic of Poland, August 2–3, 2023).

7. Fakhivtsi izrail'skoho tsentru NATAL provely kurs navchannia dlia ukrain'skykh koleh [Specialists of the Israeli NATAL center conducted a training course for Ukrainian colleagues] (03.08.2022). URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/03/fahivczi-izrayil'skogo-czentru-natal-provely-kurs-navchannya-dlya-ukrayinskykh-koleg/> [in Ukrainian].

8. Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни та ветеранів ЗСУ. EnableMe Україна. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/sucasni-vidi-reabilitacii-dla-postrazdalih-vid-vijni-ta-veteraniv-zsu-8895>.

9. Вікторова Л.В., Чулкова К.О. Соціально-педагогічна реабілітація військовослужбовців-учасників збройних конфліктів: загальнонауковий аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2019. Вип. 26. С. 94–102.

10. Логвінова О.Г. Соціально-педагогічна адаптація військовослужбовців, які повернулися із зони АТО, засобами соціально-психологічного тренінгу. *SOCIOPROSTIR*. 2018. № 7. С. 74–78.

11. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2(7). С. 61–71.

12. Таран Ю.Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їхніх сімей. Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. *Праця і соціальні відносини*. 2010. № 1. С. 211–217.

13. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3551-12>

References

1. Thoradeniya K. War-affected children and psycho-social rehabilitation. *Sri Lanka Journal of Social Sciences*. 2017. № 40(1). S. 17-30. DOI: <https://doi.org/10.4038/sljss.v40i1.7498>

2. Shaposhnykova I.V. Sotsialna rehabilitatsiya v umovakh viyny: svitovyy dosvid ta problemy Ukrainy. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: ekonomika ta upravlinnya*. 2024. № 12.

S. 45–58. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02>

3. Semenova N.M. Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiya viyskovosluzhbovtziv. Kvalifikatsiyna robota mahistra. Kryvorizkyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet. 2023. 58 s. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/8315>

4. Trachuk S.V., Khmara V.V., Pidletychuk R.V., Syrotyuk S.M. Problemy reabilitatsiyi ta vidnovlennya viyskovosluzhbovtziv za osoblyvykh umov. *Sotsialno-psykholohichni problemy suspilstva*. 2024. № 4(177). S. 34–41.

5. Bazarnyy S.V. Sotsialna reabilitatsiya viyskovosluzhbovtziv. *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 2020. Vyp. 32. S. 152–157.

6. Serhieieva Ya.S. Aspects of the evolution of the concepts of providing social services to the population. Modern strategies of sustainable development of the state and society in the context of global challenges. International scientific conference Wloclawek (Republic of Poland, August 2–3, 2023).

7. Fakhivtsi izrail'skoho tsentru NATAL provely kurs navchannia dlia ukrain'skykh koleh [Specialists of the Israeli NATAL center conducted a training course for Ukrainian colleagues] (03.08.2022). URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/03/fahivczi-izrayil'skogo-czentru-natal-provely-kurs-navchannya-dlya-ukrayinskykh-koleg/> [in Ukrainian]. 8. Suchasni vydy reabilitatsiyi dlya postrazhdal'nykh vid viyny ta veteraniv ZSU. EnableMe Ukrainy. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/sucasni-vidi-reabilitacii-dla-postrazdalih-vid-vijni-ta-veteraniv-zsu-8895>.

9. Viktorova L.V., Chulkova K.O. Sotsialno-pedahohichna reabilitatsiya viyskovosluzhbovtziv-uchasnykiv zbroynykh konfliktiv: zahalnonaukovyy aspekt. *Naukovyy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 11: Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*. 2019. Vyp. 26. S. 94–102.

10. Lohvinova O.H. Sotsialno-pedahohichna adaptatsiya viyskovosluzhbovtziv, yaki povernulysya iz zony ATO, zasobamy sotsialno-psykholohichnoho treninhu. *SOCIOPROSTIR*. 2018. № 7. S. 74–78.

11. Lohvinova O., Rasskazova O. Sotsialna robota z viyskovosluzhbovtzivamy ta yikhnimy simyamy v umovakh tryvaloho konfliktu na skhodi Ukrainy. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. 2021. Vyp. 2(7). S. 61–71.

12. Taran Yu.Ya. Sotsialna adaptatsiya kolyshnikh viyskovosluzhbovtiv ta chleniv yikhnikh simy. Dosvid roboty nederzhavnykh nekomertsiynykh orhanizatsiy. *Pratsya i sotsialni vidnosyny*. 2010. № 1. S. 211–217.

13. Pro status veteraniv viyny, harantiyi yikh sotsialnoho zakhystu: Zakon Ukrainy vid 22 zhovt. 1993 r. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3551-12>

Iryna Sopilko

MILITARY INCLUSION AND REHABILITATION: CREATING A UNIFIED APPROACH TO VETERAN RECOVERY, INTEGRATION, AND SUPPORT

State University «Kyiv Aviation Institute»
Lyubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: iryna.sopilko@npp.edu.kai.ua

The purpose of the scientific article is to summarize the results of an expert meeting at the National Defense University of Ukraine with the results of research on the inclusion and rehabilitation of military personnel, as well as to develop proposals for creating a unified approach to the recovery, integration and support of veterans. This includes determining the main areas of rehabilitation programs, improving social adaptation mechanisms and creating conditions for the effective integration of military personnel into civilian life. Taking into account the specifics of this problem, the article also considers the role of state and non-governmental organizations in supporting veterans, as well as the importance of international experience for improving national programs. **Methods:** to achieve the goal, general and special scientific methods were used, in particular: analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, abstraction and comparison. These methods allowed to collect various approaches to the rehabilitation of veterans and develop proposals for improving existing practices. **Results:** the analysis showed that the inclusion and rehabilitation of military personnel are complex in nature, including medical, psychological and social support. The developed proposals contribute to improving the integration of veterans through professional retraining, socialization and access to social services. Attention is also focused on the need to create a unified rehabilitation system that combines medical and social aspects, and on the importance of integrating international experience to ensure effective support for veterans. An important component is raising public awareness of the problems of veterans and reducing the stigma they face after returning to civilian life. **Discussion:** when analyzing the results of rehabilitation programs for veterans, it is worth paying attention to the need to specify the topics of rehabilitation and social integration, as well as to coordinate different approaches between state and non-governmental organizations. It is important to create coordination mechanisms for integrating different types of assistance to veterans in order to ensure their full adaptation to civilian life. In addition, it is necessary to take into account the specifics of each veteran and individual needs, which may vary depending on the injuries received, professional training and social environment.

Key words: inclusion; military rehabilitation; social adaptation; veterans; rehabilitation programs; veterans' integration; international experience; social support; medical recovery; psychological support.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025